

Dr hab. Grzegorz Ptaszek, prof. AGH
Katedra Technologii Informacyjnych i Mediów
Wydział Humanistyczny
Akademia Górniczo-Hutnicza im. S. Staszica w Krakowie

**RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ MGR MONIKI JABŁOŃSKIEJ PT.
*KOMPETENCJE MEDIALNE W KONTEKŚCIE WSPÓŁCZESNEJ KONWERCENCJI
MEDIÓW W POSTĘPOWANIU O NADANIE STOPNIA DOKTORA NAUK
SPOŁECZNYCH W DYSCYPLINIE NAUKI O MEDIACH I KOMUNIKACJI
SPOŁECZNEJ***

1. Informacje ogólne

Recenzowana rozprawa doktorska mgr Moniki Jabłońskiej została przygotowana na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM w Poznaniu pod opieką prof. UAM dr hab. Doroty Piontek (promotorka) i dra Bartłomieja Seclera (promotor pomocniczy). Praca jest obszerna, wraz z załącznikami liczy 305 stron. Tematyka pracy dotyczy kompetencji medialnych adolescentów (a konkretnie obszaru krytycznej analizy przekazów medialnych) w kontekście przeobrażeń mediów oraz konsumpcji treści medialnych pod wpływem zachodzących zmian technologicznych określanym mianem „konwergencji mediów”. Praca bardzo dobrze wpisuje się w zorientowane medioznawczo badania nad edukacją medialną, które w Polsce częściej kojarzone są z pracami pedagogów aniżeli medioznawców. Cieszę się zatem, że Pani Monika Jabłońska postanowiła wypełnić swoją pracą lukę badawczą i przygotowała rozprawę, dzięki której możemy pogłębić wiedzę na temat kompetencji medialnych młodych ludzi. W tym miejscu należy również docenić odwagę doktorantki, która zdecydowała się w swojej dysertacji przeprowadzić ciekawe i oryginalne badania empiryczne, nie tylko będące czasochłonnymi, ale również wymagające określonych kompetencji związanych z analizą oraz interpretacją zgromadzonych danych.

Zanim przejdę do szczegółowej oceny merytorycznej recenzowanej rozprawy chciałbym na początku odnieść się do tytułu rozprawy oraz jej tematu. Moim zdaniem mgr. Monika Jabłońska nieco niefortunnie sformułowała tytuł rozprawy. Doktorantka wychodzi bowiem w swojej pracy od zjawiska konwergencji mediów, któremu poświęca pierwszy rozdział pracy,

pisząc we Wstępie „Wybór tematu pracy był podyktowany m.in. potrzebą zbadania zależności pomiędzy kompetencjami medialnymi a zjawiskiem konwergencji mediów” (s. 5). Tym samym badaczka traktuje konwergencję mediów jako czynnik powiązany ze zmianą nie tylko funkcjonowania mediów i szerzej całego przemysłu medialnego, ale również powodujący zmiany w zachowaniach konsumpcyjnych widzów. W takim ujęciu tytuł rozprawy powinien silniej akcentować te zależności. Dodatkowo należało uszczegółowić tytuł doprecyzowujący o czyje kompetencje medialne chodzi (wszak zajmowano się tylko kompetencjami młodzieży). W obecnej formie tytuł rozprawy jest zbyt ogólny.

2. Kompozycja pracy

Rozprawa doktorska mgr Moniki Jabłońskiej składa się ze wstępu, czterech rozdziałów (1. Konwergencja mediów – ujęcie teoretyczne; 2. Kompetencje medialne – ujęcie teoretyczne; 3. Kompetencje użytkowników mediów w kulturze konwergencji; 4. Pomiar indywidualnych kompetencji medialnych generacji „Z” w obszarze krytycznej analizy przekazów medialnych), zakończenia, bibliografii, spisu ilustracji, schematów i wykresów oraz załączników. Praca zawiera zatem wszystkie niezbędne elementy struktury. We Wstępie Autorka opisuje m. in. problem badawczy, wyjaśnia najważniejsze dla pracy pojęcia, uzasadnia wybór tematu, podaje cele rozprawy oraz hipotezy i pytania badawcze. *Rozdział 1. Konwergencja mediów – ujęcie teoretyczne* stanowi dla Autorki tło dla omawianego zjawiska dotyczącego kompetencji medialnych. Badaczka, jak sama zaznacza, wybiera spośród wielu istniejących koncepcji, definicji, typologii te, które jej zdaniem „tworzą pełny obraz omawianego zjawiska”. W *Rozdziale 2. Kompetencje medialne – ujęcie teoretyczne* Autorka omawia najważniejsze pojęcia, definicje, modele i koncepcje kompetencji medialnych oraz badania nad kompetencjami medialnymi w Polsce i na świecie. *Rozdział 3. Kompetencje użytkowników mediów w kulturze konwergencji* stanowi niejako uszczegółowienie problematyki omawianej w rozdziale 2, ponieważ Doktorantka skupia się w nim na generacji „Z” jako użytkownikach mediów oraz szczegółowo omawia jeden z obszarów kompetencji medialnych, tj. krytyczną analizę przekazów medialnych. *Rozdział 4. Pomiar indywidualnych kompetencji medialnych generacji „Z” w obszarze krytycznej analizy przekazów medialnych* ma z kolei charakter empiryczny i prezentuje się w nim metodologię badań oraz wyniki badań własnych.

W obrębie każdego rozdziału wyróżnia się podrozdziały, które porządkują wywód i pozwalają czytelnikowi znaleźć powiązania pomiędzy poszczególnymi częściami.

Kompozycję pracy oceniam bardzo wysoko. W tym obszarze zabrakło mi jedynie bardziej czytelnego wyróżnienia części prezentującej wyniki badań własnych, gdyż przykładowo zbiorcze wyniki statystyczne Autorka włącza do części Metody analizy danych (s. 212-218).

3. Metodologia badań

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. Głównym jej celem, jak pisze Doktorantka, jest „diagnoza deklaratywnego i rzeczywistego poziomu kompetencji w zakresie krytycznej analizy przekazów medialnych użytkowników mediów sieciowych oraz weryfikacja występowania ewentualnych zależności w dwóch obszarach: kompetencji, które nabywane są w procesie edukacji systemowej i kompetencji wynikających ze stale ewoluującego procesu konwergencji w obszarze użytkowników mediów” (s. 11). Badaczka formułuje hipotezę główną, która brzmi „zakres kompetencji w obszarze krytycznej analizy przekazów medialnych zawarty w podstawie programowej kształcenia systemowego na poziomie ponadpodstawowym nie pokrywa się z zakresem współczesnych kluczowych kompetencji medialnych niezbędnych użytkownikom do swobodnego i bezpiecznego korzystania z mediów sieciowych, a także z rzeczywistym poziomem kompetencji użytkowników mediów” (s. 12). De facto hipotezę główną możemy rozbić na dwie hipotezy: [1] zakres kompetencji w obszarze krytycznej analizy przekazów medialnych zawarty w podstawie programowej kształcenia systemowego na poziomie ponadpodstawowym nie pokrywa się z zakresem współczesnych kluczowych kompetencji medialnych niezbędnych użytkownikom do swobodnego i bezpiecznego korzystania z mediów sieciowych oraz [2] zakres kompetencji w obszarze krytycznej analizy przekazów medialnych zawarty w podstawie programowej kształcenia systemowego na poziomie ponadpodstawowym nie pokrywa się z rzeczywistym poziomem kompetencji użytkowników mediów.

Przy tak sformułowanych hipotezach hipoteza 1 jest niemożliwa do zweryfikowania. Z jednej strony mamy bowiem akt prawny, z drugiej dokument (katalog kompetencji medialny), który de facto ma bardzo uznaniowy charakter. Badaczka zakłada również, że treści podstawy programowej wyznaczają zakres kompetencji w obszarze krytycznej analizy przekazów medialnych, które uczniowie powinni dobrze opanować. Tutaj również to założenie wydaje się błędne. Podstawa programowa jest jedynie dokumentem ogólnym, wyznaczającym pewne ramy w postaci treści programowych, które mogą być uzupełniane i modyfikowane przez nauczycieli. Ponadto można zidentyfikować kilka innych czynników, które również wpływają na poziom kompetencji uczniów, a których Doktorantka nie bada. Są to, np. treści dotyczące

krytycznej analizy przekazów medialnych w podręcznikach szkolnych, dodatkowe zajęcia z określonej tematyki realizowane w szkole (także w ramach kół zainteresowań) lub poza szkołą. Całkowicie wystarczające byłoby w odniesieniu do recenzowanej rozprawy doktorskiej skupienie się tylko i wyłącznie na zbadaniu kompetencji medialnych młodzieży i zweryfikowaniu sformułowanych hipotez szczegółowych (badawczych), które nieznacznie powinny zostać przeformułowane, aby wskazywać na istniejący związek. Wówczas Hipoteza 1 mogłaby brzmieć: Istnieje związek pomiędzy wysokim wynikiem w teście samooceny kompetencji w obszarze krytycznej analizy przekazów medialnych a wysokim wynikiem w teście praktycznym kompetencji medialnych użytkowników sieci.

Pomimo tej krytycznej uwagi do celu głównego i hipotez chciałbym docenić zaplanowanie i przeprowadzenie części empirycznej, w tym sposób doboru metod oraz narzędzi, a także ich analizę. Pani mgr Monika Jabłońska wykonała tutaj naprawdę bardzo dużo pracy, wykazując się przy tym ogromną dojrzałością naukową. Na potrzeby badania została stworzona odpowiednia strona internetowa www.mediasfera.amu.edu.pl zawierająca szczegółowe informacje o samym badaniu oraz regulamin i instrukcje korzystania z narzędzia. Integralną częścią strony była podstrona zawierająca bazę wiedzy oraz kwestionariusz stanowiący główne narzędzie badawcze, dostępny dla zalogowanych badanych. Co ważne, Doktorantka zadbała o to, aby strona internetowa była dostosowana do urządzeń mobilnych, co pozwoliło badanym stworzyć symulację realnego środowiska, w jakim na co dzień funkcjonują.

W procesie realizacji badania Doktorantka zadbała o zgodny z metodologią badań dobór grupy badawczej, a badania właściwe zostały poprzedzone pilotażem, co pozwoliło Doktorantce zweryfikować sposób formułowania pytań oraz poleceń. Badania zostały przeprowadzone w okresie od 1 października do 15 grudnia 2022 r. w szkołach ponadpodstawowych województwa wielkopolskiego. W badaniu wzięło udział w sumie ponad 500 uczniów z 20 placówek. Narzędzie właściwie składało się z trzech części: metryczki, kwestionariusza mierzącego w sposób deklaracyjny kompetencje medialne w zakresie krytycznej analizy przekazów medialnych oraz testu wykonaniowego (zadań praktycznych). Zarówno dobór obszaru badawczego (krytyczna analiza przekazów medialnych), jak i sposób pomiaru kompetencji (zadania praktyczne) oceniam pozytywnie. W jednej ze swoich prac (Ptaszek 2019, *Measurement of Media Literacy Outcomes*, [w:] *The International Encyclopedia of Media Literacy*, Vol. 1, Renee Hobbs, Paul Mihailidis (General Editors), Gianna Cappello, Maria Ranieri, and Benjamin Thevenin (Associate Editors), New York: Wiley-Blackwell. Seria: Wiley Blackwell-ICA International Encyclopedias of Communication) zwracałem uwagę na to, że nie można dokonać całościowego pomiaru kompetencji medialnych, lecz należy

zdecydować się na wybór konkretnego obszaru. W przypadku recenzowanej pracy wybór ten został przekonująco uzasadniony. Za interesujące należy również uznać zadania praktyczne sprawdzające następujące szczegółowe kompetencje w obszarze krytycznej analizy przekazów medialnych: weryfikowanie źródeł informacji, analizowanie przekazów medialnych pod kątem rzetelności, wykrywanie technik perswazji w przekazie medialnym, znajomość pojęcia bańki informacyjnej oraz działań prewencyjnych wpadania w bańki, świadomość płacenia danymi osobowymi za korzystanie z określonych usług, rozróżnianie materiałów sponsorowanych od informacyjnych, rozróżnienie tytułów clickbaitowych, rozpoznawanie fake newsów.

Zebrane dane zostały poddane szczegółowym analizom statystycznym dobrze dobranym ze względu na typ zmiennych i sposób weryfikacji hipotez.

4. Merytoryczna ocena pracy

Autorka bardzo dobrze przyswoiła i opanowała wiedzę teoretyczną wprowadzającą istotne aspekty tematyki rozprawy oraz umożliwiającą zaprojektowanie i przeprowadzenie oryginalnego badania. Aparat pojęciowy stosowany przez Doktorantkę jest w większości poprawny, dojrzały, jedynie miejscami można mieć wątpliwości wobec pewnych użytych sformułowań (o czym więcej dalej). Doktorantka całkiem sprawnie posługuje się omawianymi teoriami oraz pojęciami, odnosząc się do niektórych z nich krytycznie. Wysoko oceniam także umiejętność poprawnego i przekonującego przedstawiania uzyskanych wyników badań. Na docenienie zasługuje również zwięzłość wywodu, jego jasność oraz klarowność omawianych i analizowanych zagadnień. Niezwykle ciekawe i intrygujące poznawczo są prezentowane wyniki przeprowadzonych badań własnych, z których m.in. możemy się dowiedzieć, że w teście praktycznym do najtrudniejszych zadań należały: zadanie 4, weryfikujące znajomość pojęcia bańki informacyjnej oraz działań prewencyjnych zapobiegających wpadaniu w bańki informacyjne; zadanie 5, weryfikujące świadomość płacenia danymi osobowymi za korzystanie z określonych usług; oraz zadanie 8, sprawdzające umiejętność rozpoznawania fake newsów (s. 214).

Niezależnie od mojej jednoznacznie pozytywnej oceny merytorycznej rozprawy przedstawionej przez Panią mgr Monikę Jabłońską pragnę zwrócić jednakże uwagę na pewne kwestie, które w mojej ocenie są dyskusyjne, a do których chciałbym, aby doktorantka odniosła się w trakcie obrony pracy. Uwagi te w żaden sposób nie pomniejszają włożonego przez Panią

mgr Monikę Jabłońską wysiłku, lecz jedynie mają na celu ponowne przemyślenie pewnych kwestii i wyeliminowanie usterek przed ewentualnym przygotowaniem pracy do druku.

- a) W części teoretycznej Autorka miejscami formułuje wnioski w sposób intuicyjny bez odwołania do innych badań bądź prac naukowych. Na stronie 41 pisze na przykład: „Dziś dla osób w wieku 15–25 lat sieć, a konkretniej media społecznościowe takie jak YouTube, Facebook i TikTok, stanowi główne medium i źródło pozyskiwania wiedzy (CluePR, 2022: 5). W ocenie autorki nie stanowią oni już grupy wyznawców determinizmu technologicznego w sensie ideologicznym, a żyją determinizmem technologicznym, utożsamiając się z nim do tego stopnia, że w skrajnych przypadkach podstawową potrzebą, niekiedy ważniejszą od fizjologicznych (priorytetowych według teorii Masłowa), jest potrzeba dostępu do internetu” (s. 41). Prawdę mówiąc, nie bardzo wiem, co miała na myśli Autorka, formułując taki wniosek – przywoływanie w tym kontekście piramidy potrzeb Masłowa uważam za nadużycie, podobnie jak sformułowanie, że młodzi ludzie żyją determinizmem technologicznym. W innym miejscu (s. 52) badaczka charakteryzuje trzy grupy użytkowników mediów również bez odwołania do literatury. Warto dodać, że grupy te zostały dobrze scharakteryzowane m.in. w pracy Karola Jakubowicza *Nowa ekologia mediów* (Warszawa 2011), która co prawda znajduje się w bibliografii, ale przywoływana jest w pracy jedynie w jednym miejscu.
- b) Podrozdział 3 w rozdziale 1 (*Niebezpieczeństwa związane z konwergencją mediów*) został zatytułowany niezbyt naukowo. W tym przypadku mamy nie tyle do czynienia z niebezpieczeństwami, ile z pewnymi zagrożeniami, jakie mogą się pojawić wskutek konwergencji mediów, a zwłaszcza jej określonych typów (takiego sformułowania używa zresztą Doktorantka w podpisie ilustracji prezentującej te zagrożenia). Do tych wymienionych przez Autorkę należy dodać również tworzenie oligopoli medialnych ograniczających konkurencję na rynku medialnym i prowadzących do unifikacji treści i monopolizacji przekazu.
- c) Jeśli chodzi o rozdział 2. Poświęcony kompetencjom medialnym, to zabrakło mi w nim chociażby krótkiego odniesienia do relacji pomiędzy kompetencjami medialnymi a cyfrowymi (piszę o tym szczegółowo w swojej książce *„Edukacja medialna 3.0. Krytyczne rozumienie mediów cyfrowych w dobie big data i algorytmizacji*, Kraków 2019). Ponadto przywoływane w tym rozdziale przez Doktorantkę badania PIAAC (s. 101) nie dotyczyły kompetencji medialnych/cyfrowych. Zabrakło także odniesienia do

badania kompetencji medialnych prowadzonych przez prof. Jacka Pyżalskiego z UAM m.in. ważnego raportu EUKids online.

- d) Hipoteza główna i hipotezy badawcze nie pokrywają się. Jeśli jednym z celów badania było zweryfikowanie, czy zakres kompetencji w obszarze krytycznej analizy przekazów medialnych zawarty w podstawie programowej kształcenia systemowego pokrywa się z zakresem współczesnych kluczowych kompetencji, to należało zawrzeć tę część w części analitycznej pracy a nie umieszczać w rozdziale 3.
- e) Nie bardzo rozumiem, dlaczego Doktorantka uznała, że stworzenie oryginalnego narzędzia służącego do badania indywidualnych kompetencji medialnych w środowisku nowych mediów stanowi cel pośredni o charakterze praktycznym. Mogłoby tak być, gdyby narzędzie było w jednym z etapów badawczych walidowane, co nie miało miejsca. W tej sytuacji mieliśmy do czynienia ze stworzeniem narzędzia badawczego, którego celem było zebranie danych pozwalających na udzielenie odpowiedzi na postawione w badaniu pytania badawcze.
- f) W części prezentującej intrygujące wyniki badań empirycznych zabrakło z kolei interpretacji zaobserwowanych zjawisk z konkretnymi odniesieniami do literatury i wyników innych badań. Autorka skupia się głównie na prezentacji tych wyników, rzadko wyjaśniając, z czego może to wynikać, np. „Wraz ze wzrostem częstotliwości oglądania memów, oglądania TV / filmów / seriali w internecie, oglądania reklam, wideo na TikToku/Youtube/Snapchacie, słuchania radia/podcastów/audiobooków, czytania prasy drukowanej / artykułów na portalach informacyjnych oraz śledzenia transmisji na serwisach streamingowych notowano wzrost ogólnego poziomu kompetencji medialnych. Siła wszystkich zależności była istotna statycznie, natomiast poziom odnotowanej istotności był niski” (s. 242), „Osoby, które regularnie poświęcają czas na oglądanie memów, osiągają wyższe wyniki w testach oceniających kompetencje medialne. Istnieje jednak punkt, po którego przekroczeniu poziom kompetencji medialnych zaczyna maleć. Badani, którzy deklarowali poświęcanie ponad trzech godzin dziennie na oglądanie memów, osiągnęli niższe wyniki w testach kompetencji medialnych. Jest to istotne z perspektywy edukacji medialnej, ponieważ sugeruje, że nadmierne angażowanie się w jedną konkretną formę mediów może negatywnie wpływać na rozwój innych kompetencji medialnych” (s. 244) czy „Z drugiej strony obserwowano również, że całkowite ograniczenie kontaktu z przekazami medialnymi w tej formie może prowadzić do braku umiejętności krytycznej analizy mediów. Osoby, które nie oglądały telewizji, filmów i seriali w internecie wykazywały niższy poziom

kompetencji medialnych. Ta tendencja może wynikać z ograniczonego dostępu do różnorodnych źródeł informacji, treści i perspektyw, które mogą rozwijać krytyczne myślenie i umiejętności analizy mediów” (s. 245). Z chęcią chciałbym dowiedzieć się, jak Doktorantka zinterpretowałaby wyżej przytoczone wyniki w świetle wyników innych badań lub prac naukowych.

5. Warsztat badawczy

Wysoko oceniam warsztat badawczy Pani mgr Moniki Jabłońskiej. Badaczka umiejętnie syntetyzuje przyswojoną wiedzę, znajduje punkty wspólne dla omawianych zjawisk i zagadnień, ukazuje je w określonym kontekście, zauważa czynniki je kształtujące. Doktorantkę cechuje dojrzałość badawcza, przejawiająca się w odważnym formułowaniu wniosków. Jednak w pewnych miejscach użyte przez Doktorantkę sformułowania rażą stylistyczną niepoprawnością, są wieloznaczne lub brak jest w nich precyzji językowej, por.: „Część teoretyczna niniejszej dysertacji, skupiająca się na ukazaniu historycznych aspektów kształtowania się zjawiska konwergencji oraz edukacji medialnej i związanych z nią kompetencji medialnych, sięga początków XX wieku” (s. 8) (to nie część teoretyczna sięga początków XX wieku, ale pewne opisywane zjawiska odnoszące się do edukacji medialnej można zaobserwować już na początku XX w.); „Badaczka proponuje autorski katalog komponentów warunkujących postęp konwergencji użytkowników mediów” (s. 16); „Istnieje również środowisko naukowe, które klasyfikuje kategorię konwergencji jako jeden z elementów szerzej pojmowanego zjawiska mediamorfozy” (s. 33) (to nie środowisko naukowe klasyfikuje tak konwergencję, ale pewni badacze); „Całkowite zanurzenie w świecie cyfrowym nie stanowi wyłącznie wyniku racjonalnego poglądu na otaczającą je technologiczną rzeczywistość, ale raczej jest sumą struktur poznawczych budowanych na bazie emocji, podejmowanych działań i wyznawanych wartości” (s. 120).

6. Konkluzja

Rozprawa Pani mgr Moniki Jabłońskiej pt. *Kompetencje medialne w kontekście współczesnej konwergencji mediów* stanowi bez wątpienia dzieło, w którym w sposób oryginalny rozwiązano problem naukowy związany z diagnozą poziomu kompetencji medialnych w obszarze krytycznej analizy przekazów medialnych oraz dowodzi ogólnej

wiedzy teoretycznej Doktorantki w zakresie nauk o komunikacji społecznej i mediach, a także umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Praca dobrze została osadzona w literaturze przedmiotu, zarówno w zakresie medioznawczym, jak edukacyjnym (pedagogicznym). Jej najbardziej wartościową częścią jest niewątpliwie rozdział empiryczny, prezentujący wyniki samodzielnie zaplanowanych i przeprowadzonych badań, zawierający skonstruowane oryginalne narzędzie badawcze, które może być wykorzystane do dalszych analiz i badań. W recenzowanej rozprawie Doktorantka wykazała się wiedzą nie tylko w zakresie nauk o komunikacji społecznej i mediach, ale również i pedagogiki. Ponadto dowiodła, że posiada odpowiednie kompetencje w zakresie realizowania badań naukowych oraz syntezy literatury wraz z jej krytycznym osądem i samodzielnego wyciągania wniosków. Na duże uznanie zasługuje stworzone przez Doktorantkę oryginalne narzędzie badawcze, które pozwala zbadać kompetencje uczniów przy pomocy tzw. testów wykonaniowych (zadań praktycznych) i w ciekawy sposób bazujący na elementach grywalizacji. Mimo pewnych potknięć i niedociągnięć dysertacja spełnia wszelkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim. Biorąc powyższe pod uwagę stwierdzam, że rozprawa doktorska magister Moniki Jabłońskiej całkowicie spełnia wymagania ustawowe, a tym samym **oceniam ją pozytywnie** i wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków, 21 września 2023 r.

PODPIS ZAUFANY
GRZEGORZ
PTASZEK
21.09.2023 21:43:56 [GMT+2]
Dokument podpisany elektronicznie
podpisem zaufanym